

SOCIETATEA PETRU MAIOR – ROL SEMNIFICATIV PENTRU FORMAREA INTELECTUALITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA

RĂDUCU RUȘEȚ*

PETRU MAIOR SOCIETY – SIGNIFICANT ROLE FOR TRAINING ROMANIAN INTELLECTUALS IN TRANSYLVANIA

ABSTRACT: *The present historical research entitled **Petru Maior Society – significant role for training Romanian intellectuals in Transylvania** has as main objective to describe important aspects about the history of this society, moments that are specified within the study. We focused on significant milestones in the evolution of the Petru Maior Society (the founded year, the choice Society Committee, signing and approve statutes of society, members, the fellows). Thus we can understand the importance of this cultural society and the beginning of the associationism in Transylvania. For the realization of this study we used both bibliographic sources about the Romanian national movement from Transylvania and Hungary and the time press.*

KEYWORDS: *Cultural Society, fellows, historical landmarks, statutes, associationism.*

REZUMAT: *Prezenta cercetare istorică, intitulată Societatea Petru Maior – rol semnificativ pentru formarea intelectualității românești din Transilvania, are ca obiectiv principal descrierea aspectelor importante din istoria acestei societăți, momente ce sunt precizate în cuprinsul studiului. Ne îndreptăm atenția asupra reperelor semnificative din evoluția Societății Petru Maior (anul înființării, alegerea comitetului societății, semnarea și aprobarea statutelor societății, membrii, bursierii etc), astfel putând să luăm nota de importanța acestei societăți culturale și începutul asociaționismului din Transilvania. Pentru realizarea acestui studiu am uzitat atât surse bibliografice despre mișcarea națională românească din Transilvania și Ungaria, cât și presa vremii.*

CUVINTE CHEIE: *Societate culturală, bursieri, repere istorice, statute, asociaționism.*

Dat fiind numărul relativ ridicat de studii și cercetări pe această temă¹, articolul propus de noi nu are pretenții de exhaustivitate, ci se dorește doar o încercare de prezentare și reconstituire a aspectelor relevante din istoria de aproape o jumătate de secol a acestei societăți culturale apărută la Budapesta. În prezentul demers istoric ne vom îndrepta atenția asupra formării *Societății Petru Maior*, deoarece ea reprezentat un liant cultural și spațiu de afirmare politico-națională pentru intelectualitatea românească din cadrul Monarhiei Habsburgice.

* Phd. to Doctoral School *History. Civilization. Culture* at Babeș Bolyai University, 1, M. Kogălniceanu St., Cluj-Napoca; e-mail: ruset_raducu@yahoo.com. This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-0263.

¹ În istoriografia românească se simte lipsa unei Monografii a *Societății Petru Maior*. Cine dorește să se informeze despre acest subiect trebuie să consulte bibliografia existentă. 1) Petru Ilieșiu 1877, p. 1; 2) Victor Onișor 1901, pp. 9–22; 3) Dionisie Stoica 1901, pp. 22–52; 4) V. Curticăpeanu 1968, pp. 141–146; 5) Vasile Netea 1974, pp. 292–294; 6) Eugenia Glodariu 1976, pp. 222–505; 7) Eadem 1998, pp. 51–64; 8) Maria Berényi 1990, pp. 80–91; 9) Valeriu Braniște 1911, pp. 24–29; 10) Ioan Slavici 1994, p. 230–231.

Începutul secolului al XIX-lea a reprezentat sporirea numărului de studenți care se orientau către centrele universitare ale Monarhiei Habsburgice, Viena și Budapesta reprezentând locurile de formare ale unei viitoare intelectualități transilvănene. Putem afirma că cele două centre universitare amintite, constituiau zonele de interacțiune între studenți pe de o parte, dar și între acești discipoli și profesorii lor, aceste centre culturale și universitare constituindu-se în adevărate zone de emulație culturală și propagare a principalelor curente și idei culturale². În acest context al formării intelectualității românești din Transilvania, se înscrie și studierea diferitelor asociații și societăți culturale care și-au adus aportul la formarea unei elite ardelenene. În această ipostază favorabilă au luat naștere o întreagă serie de societăți culturale care ofereau stipendii tinerilor doritori să se formeze în străinătate. În acest corolar universitar se înscrie și studierea *Societății Petru Maior*.

Societatea Petru Maior sau *Societatea de lectură a tinerilor români din Pesta*, cum mai este ea cunoscută, a fost înființată în anul 1862, totul venind pe un fundament cultural facilitat de epoca liberală pe care o traversa Transilvania. Societatea studenților români de la Budapesta își va schimba numele în 1868, adoptând titlul de *Societatea Academică Petru Maior*³. În acest context politic și cultural promovat de epoca liberală a luat naștere *Societatea Petru Maior*. De menționat este faptul că **inițiative și încercări** pentru înființarea unei astfel de societăți au fost de la începutul secolului al XIX-lea, când la Pesta, în anul 1815, a luat naștere o societate a femeilor române. În acest climat cultural, Grabowski mijlocea, punându-și casa la dispoziție, întâlnirea intelectualilor români care se aflau la Buda și Pesta, astfel de serate culturale și schimb intelectual românesc ducând la o coagulare a intelectualității românești la Budapesta. Un alt loc de întâlnire îl reprezenta reședința parohului Teodori, unde studenți ca Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă, I. Iorgovici și Pavel Vasici au luat parte la astfel de întâlniri cu un profund rol formator cultural. Foarte sugestiv este următorul citat: *conduși de spiritul românismului ce tocmai le deșteptară scrierile lui Petru Maior, se cultivau împreună cu limba și istoria română și plăsmuiau cultura națională a poporului*⁴.

Această inițiativă de înființare a unei asociații a studenților români din Pesta a fost reiterată în 1840, moment când studenții înființează *Societatea Studenților Români de la Universitatea Pestană* și în anul 1859, dar a fost concretizată în anul 1862, totul fiind posibil prin intensificarea întâlnirilor studențești după 1848 și promovarea culturii românești la Budapesta. Putem constata că această acoladă de timp reprezintă o etapă de încercări și inițiative, totul fiind posibil mai târziu, și anume în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul epocii liberale din imperiu. După întemeierea societății în 1862, Iosif Vulcan a fost ales în funcția de președinte interimar. După intense tratative și dezbateri, la 9 februarie 1862 ia naștere *Societatea Petru Maior*, în fruntea căreia se află Iosif Vulcan, care are sarcina de a constitui un comitet de conducere al acestei societăți studențești. Comitetul de conducere al societății era format din: Partenie Cosma – președinte; Ioan Nedelcu – vicepreședinte; Iosif Vulcan – președinte interimar și Ștefan Perian – notar, Iosif Illovits – casier și Saba Fercu – bibliotecar. Observăm că există o structură de conducere foarte bine organizată, fiecare membru al comitetului având dispoziții clare și știind ce are de făcut⁵.

Până s-a decis aprobarea statutelor *Societății Petru Maior*, societate care are scop literar, studenții români de la Budapesta au recurs la alegerea unui comitet provizoriu în anul 1867. La conducerea acestei societăți au fost aleși următorii membrii: președinte Simionașiu jur. abs., iar în calitate de notar a fost ales S. Botezan jur. în anul III. Cu această ocazie s-au dezbătut mai multe obiective care vizau evoluția societății, iar în cele din urmă s-a trecut la alegerea oficială a comitetului *Societății Petru Maior*, prin vot secret, al cărui rezultat este următorul: președinte – Alexandru Roman (*președinte întru înțelesu statutelor*

² Vezi: Maria Berény 2000.

³ <http://www.dacoromania-alba.ro/nr06/societatea.htm> la 11.06.2015, ora 11:14.

⁴ Cornel Sigmirean 2000, p. 269–270; Vezi: Eugenia Glodariu 1998, p. 51.

⁵ Cornel Sigmirean 2000, p. 270.

e profesorul de la universitatea de limbă și literatură română, de care în prezent avem onoare a saluta pe Alexandru Roman, olegatu dietal și membru al Societății Academice din București⁶; vicepreședinte – Iosif Vulcan (de sub-președinte s-a ales cu unanimitate voturi redactorul Familiei și Gurei Satului Iosif Vulcan)⁷; secretar – Andrei Cosma jur. în anul IV; notar – Simeon(e) Botezan jur. în anul III; casier – Alesiu Olariu jur. în anul III și bibliotecar – Mihai Bunei(u), acest comitet fiind ales cu majoritate de voturi⁸. Peste 9 ani, în 1876, Comitetul Societății Petru Maior era compus din: președinte – Dr. G. Vuia; vicepreședinte – I. Dragoș; secretar – P. Ilieșiu; casier – Dr. Vincențiu Babeș; controlor – A. Chizbacu; notari – G. Ocasiu și D. Ioviția; bibliotecar – A. Dumitreanu⁹.

Prin statute se stabilește ca numele societății să fie *Societatea de Leptură a Junimei Române Studioase din Pesta*, iar scopul ei, așa cum precizează istoricul Cornel Sigmirean și Eugenia Glodariu era: *desprinderea în limba maternă prin prelucrarea diferitelor operi originale, imitațiuni, traduceri și declamări, escuzând dezbaterile politice*¹⁰. Cu toate încercările și inițiativele de recunoaștere a acestei societăți, Statutele Societății Petru Maior au fost aprobate mult mai târziu, în data de 29 ianuarie 1873, cu următoarea mențiune: *membru al societății putea fi orice cetățean maghiar de naționalitate română născut în teritoriul țărilor de sub coroana Sf. Ștefan*¹¹.

Există mai multe categorii de membri ai societății: ordinari – studenții români de la Budapesta; fondatori – persoane fizice, bănci etc, și membri de onoare – Vincențiu Babeș, George Coșbuc, Partenie Cosma, Traian Doda, Athanasie Marienescu, Aurel Mureșianu, Victor Mihali de Apșa, Grigore Silași, Virgil Onițiu, Sextil Pușcariu, Octavian Goga, Alexandru Roman, David Urs Baron de Marginea, George Pop de Băsești, Alexandru Mocioni, Iosif Vulcan, Gustav Weigand, Ioan Slavici etc. În anul 1901 *Societatea Petru Maior* număra 35 de membri de onoare¹².

Fondatorii Societății Petru Maior au fost: Iosif Gall¹³, Ioan Mișu, Dr. Alexandru Mocioni, Antoniu Mocioni de Foeni, Constantin Papfalvi, Dr. Emanuel Ungureanu ș. a., alături de aceștia, implicate în susținerea financiară a societății au fost băncile transilvănene¹⁴.

În urma unor donații făcute la diverse activități culturale, baluri, concerte, serate literare, petreceri organizate de studenți și datorită vânzării unor publicații ale societății, plus taxele membrilor, s-a constituit fondul Societății Petru Maior. Această societate s-a bucurat de donații din partea unor familii influente din societatea transilvăneană și bănățeană (familia Mocioni, George Pop de Băsești, Traian Doda, Vasile Stroescu etc)¹⁵. Donații au mai făcut Carol I de Hohenzollern Sigmaringen și alte societăți culturale. Pe parcursul existenței sale, *Societatea Petru Maior* a traversat perioade de ascensiune culturală și intelectuală relevate la nivelul dezbaterii și disputelor polemice, dar și perioade de declin, scindări și disensiuni, ca cea din anii 1870–1871, când studenții nu s-au pus de acord în alegerea comitetului de conducere și s-au împărțit în două tabere. Aceste dispute interne au fost mediate și soluționate de Vincențiu Babeș în perioada următoare, tot în acest răstimp marele mecenat român făcând o donație societății de 240 florini. Aceste dezbateri și neînțelegeri din interiorul societății vor mai continua pe parcursul existenței sale, observându-se la nivelul alegerii comitetului de conducere anumite mândrii locale, provinciale, fiecare dintre aceștia susținând anumiți membri în comitetul de conducere. Disensiunile interne și sciziunile

⁶ *Constituirea societății de lectură Petru Maior*, în *Albina*, II, 1867, nr. 120, 27 octombrie/8 noiembrie, p. 1–2.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*

⁹ *Idem*, XI, 1876, nr. 90, 30 septembrie/12 octombrie, p. 4.

¹⁰ Cornel Sigmirean 2000 p. 270; Vezi: Eugenia Glodariu 1998, p. 54–55.

¹¹ Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 271.

¹² *Ibidem*. Mai multe detalii despre clasificarea membrilor Societății Petru Maior (ordinari, extraordinari, onorari și binefăcători), vezi în: Eugenia Glodariu 1998, pp. 56–57–58.

¹³ Pentru mai multe date despre Iosif Gall, vezi: Teodor V. Păcățian 2012.

¹⁴ Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 271.

¹⁵ *Ibidem*

ulterioare dintre cele două tabere studențești (bănățenii și ardelenii) din cadrul *Societății Petru Maior* au apărut pe fondul modificării articolului 5 din statutele acesteia care prevedea următoarele: *membrii ordinari pot fi tineri români de la Universitatea din Budapesta, și absolvenții*¹⁶. Având în vedere cele prevăzute de acest punct, autoritățile guvernamentale maghiare de la Budapesta nu au fost de acord cu ultima parte a acestei prevederi și au restricționat accesul în *Societatea Petru Maior* a celor care au definitivat studiile universitare și nu mai dețineau calitatea de studenți, acest amendament creând dispute foarte aprinse în interiorul *Societății studențești* din capitala Ungariei¹⁷.

Putem afirma că o perioadă de declin în activitatea acestei societăți au fost anii 1895–1896, moment când *Societății Petru Maior* i s-a intentat o anchetă, suspendându-i activitatea. Motivul acestei sistări a fost constituit de presupusa activitate politică a unor membrii din interiorul societății. Au fost incriminate mai multe lucrări și disertații, care erau considerate că ar avea un caracter politic. Dintre lucrările acuzate că ar promova anumite principii politice amintim: Ioan Deleanu, *Lupta națională, partidul național român, tineretul*. Rămânând în sfera primatului politic, afirmăm că au mai fost acuzate și alte lucrări ale studenților români: Valer Moldovan – *Repriviri istorice*; Ioan Scurtu – *Noi și mileniul*; Ilarie Chendi – *Moara din vale*, de I. Russu-Șirianu. În urma acestor dispute, dezbateri, interdicții și tergiversări la nivel cultural, politic și instituțional, din data de 9 iulie 1896, *Societatea Petru Maior* își reia activitatea¹⁸.

Dintre disertațiile ținute în cadrul *Societății Petru Maior* amintim: Grigore Pletosu¹⁹ – *Criteriul naționalității*; Traian Barzu – *Femeia în concertul național*; Victor Babeș – *Filosofia din punct de vedere al statelor naționale*; A. Lapedatu – *Reprivire istorico-critică asupra dezvoltării economice a poporului român din Ungaria și Transilvania de la 1848*; Dumitru Ioviția (tehniciu) – *Apeducte și construcția lor tehnică*; Lazaru Petroviciu – *Nemurirea sufletului*²⁰; Augustin Dumitreanu (medicinist) – *Nutrimenul plantelor și animalelor*; Paul Budiu (ascultător de filosofie) – *Limba, ca știință naturală*²¹. Alături de acestea sunt prezentate lucrări de istorie, literatură, filosofie, medicină, pedagogie, fizică, geografie, aceste lucrări contribuind la lărgirea orizontului cultural și interdisciplinar al membrilor societății²².

Pe întreaga perioadă a existenței ei, *Societatea Petru Maior* a deținut și o vastă bibliotecă, numărul volumelor crescând exponențial din anul 1868, de la 40 de volume în acest an, s-a ajuns la un număr de 2272 de cărți la nivelul anului 1909. Pe lângă fondul de carte, biblioteca mai deținea fascicule, ziare, reviste. Donații de carte au făcut atât intelectualii români, cât și instituțiile de cultură din Transilvania și România. Alături de cele amintite, cărți au mai donat atât intelectualii români (Vincențiu Babeș, Alexandru Roman, Alexandru Mocioni, Nicolae Iorga), cât și intelectualii germani și francezi (Weigand și Emil Picot). Constatăm că pe lângă donațiile în bani, s-au făcut importante donații de carte, realizându-se astfel o vastă bibliotecă deținută de *Societatea Petru Maior*. Această societate culturală a trezit un interes fervent la nivelul intelectualității românești de la Budapesta, reprezentând un liant cultural între studenții români de la Budapesta, dar și între aceștia și cei din Transilvania²³.

În evoluția culturală a *Societății Petru Maior* este de amintit și *Almanahul Societății Petru Maior*, care a fost înființat la moment jubiliar. Alături de acest Almanah, *Societatea Petru Maior* a deținut și o

¹⁶ <http://www.dacoromania-alba.ro/nr08/societatea.htm> la 24.03.2016, ora 8:37.

¹⁷ <http://www.dacoromania-alba.ro/nr08/societatea.htm> la 24.03.2016, ora 8:59.

¹⁸ Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 272–273.

¹⁹ Pentru mai multe date despre Grigore Pletosu, vezi: Iuliu-Marius Morariu 2014.

²⁰ În ședința ordinară a societății Petru Maior de mâine în 9 l. c. la 4 ore d.m. Demetriu Ioviția tehniciu, va citi o disertație despre apeducte și construcțiunea lor tehnică, iar Lazaru Petroviciu, ascultător de filosofie va citi un tratat despre Nemurirea sufletului. Cf. *Albina*, XI, 1876, nr. 30, 28 martie/9 aprilie, p. 4.

²¹ În ședința ordinară a acestei societăți din 7 mai, Augustin Dumitreanu, medicinistul a disertatu despre Nutrementele plantelor și alu animalilor. În ședința următoare din 14 mai, Paul Budiu, ascultătorul de filosofie, va prelege despre Limba, ca știința naturală. Cf. *Albina*, XI, 1876, nr. 40- 41, 29 aprilie/11 mai, p. 8.

²² Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 273.

²³ *Ibidem*, p. 273–274.

revistă intitulată *Roza cu ghimpi* (primul număr al acestei reviste apare în anul 1876). Pe parcursul activității sale literare și științifice, *Societatea Petru Maior* nu a fost în posesia unei locații stabile, studenții ținând ședințele în cafenele, în locuințele unor mecenaji români de la Budapesta, ajungând ca în timpul Primului Război Mondial să-și desfășoare activitatea în diverse locuințe care se aflau în proprietatea familiei Mocioni. Bani strănși de *Societatea Petru Maior* au fost întrebuințați pentru: ajutoare pentru studenți, îmbrăcăminte, taxe pentru examene, toți acești bani fiind folosiți pentru ajutorul studenților români. De semnalat este exemplul proprietarului basarabean, Stroescu, care a depus în contul băncii *Albina* suma de 2000 de coroane, care să se folosească în susținerea studenților *Societății Petru Maior*²⁴.

În anul 1899, Banca *Albina* donează 200 cor. către *Societatea Petru Maior*²⁵, iar în anul 1901, *Aurora*, casă de economii, societate pe acțiuni în Abrud, face o donație de 40 cor. către aceeași societate²⁶.

În ansamblul străngerii de fonduri, colecte și bani, important este de observat și reconstituit **averea Societății Petru Maior**: în anul 1904–1905 averea societății a crescut de la 14235.47 cor., la 14620.99 cor., deci un spor de 385.52 cor. Aceste 14620.99 coroane sunt împărțite în următoarele fonduri:

a) Fondul permanent cu 13479 coroane plătește în:

I. Efecte:

1. 2 lozuri	a 320 cor. – 640 cor.
2. O acțiune la <i>Timișana</i>	a 200 cor. – 200 cor.
3. O acțiune la <i>Concordia</i>	a 100 cor. – 100 cor.
4. Două acțiuni la <i>Sentinela</i>	a 100 cor.- 200 cor.
5. Două acțiuni la <i>Ceres</i>	<u>a 10 cor. – 20 cor.</u>
	1160 cor.

II. Depuneri:

1. La <i>Ardeleana</i> libel	a 4880 cor. – 224.05 cor.
2. La <i>Ardeleana</i> libel	a 163 cor. – 108.48.70 cor.
3. La <i>Făgețeană</i> libel	a 1756 cor. – 1096.25 cor.
4. Taxe de membrii fondatori: de la Alexandra Mocsonyi- <i>Dunăreana</i> rată 150 cor.	

*

Starea fondului permanent în 30 septembrie 1905 era	de 134.79 cor.
Starea fondului permanent în 30 septembrie 1904 era	de <u>13114.31 cor.</u>
Creștere totală	de 363.69 cor.

b) Fond disponibil cu 1135.77 cor. care se află în:

1. Depunere la ceque (CEC)	– 50.77 cor.
2. La <i>Ardeleana</i> libel 276	– 10.62 cor.
3. În efecte (Almanahul Societății)	– 500 cor.
4. 96% din veniturile societății	– 531.62. cor.
5. Soldul casei	<u>– 42. 76 cor.</u>
	1125.77 cor.

²⁴ *Ibidem*, p. 277.

²⁵ *Anuarul Băncilor Române*, II, 1901, p. 19.

²⁶ *Ibidem*, p. 25.

c) Fondul de un ban cu 622 cor.

În 1904 nu a crescut cu nimic.

Averea societății e de:

1. În fond permanent	– 13.479 cor.
2. În fond disponibil	– 1135.77 cor.
3. În fond disponibil de un ban	<u>– 6.22 cor.</u>
	14.620.99 cor.

Mișcarea fondului disponibil în anul 1904–1905**Nr. c. Intrate**

1. Taxe de membrii ordinari	– 544 cor.
2. Taxe de membrii extraordinari	– 16 cor.
3. S-au vândut 115 exemplare din <i>Istoria Românilor</i> de P. Maior	– 172 cor.
4. Ajutoare	– 412.24 cor.
5. La ședința festivă ținută în 10 dec. 1904 – venit curat	– 101.60 cor.
6. După 4 cupoane Tisza	– 16 cor.
7. Ridicați de la ceque (CEC)	– 614.40 cor.
8. Sold din anul trecut	– 9.31 cor.

Ieșite

1. Chirie și portor (portar)	– 887 cor.
2. Personalul de serviciu	– 188 cor.
3. Repararea și curățarea mobilelor și a locuinței	– 37.90 cor.
4. Cheltuieli economice	– 208.90 cor.
5. Cheltuieli secretariale	– 42 cor.
6. Cheltuieli cu orchestra	– 62 cor.
7. Abonament și porto	– 75.87 cor.
8. S-au cumpărat cărți în valoare de	– 22.52 cor.
9. S-au cumpărat cărți pentru prețul de	– 33.80 cor.
10. Transportul mobilierului la mutare	– 67.16 cor.
11. Tipărituri	– 140 cor.
12. S-au transpus la fondul permanent (<i>Ardeleana</i> libel 163)	– 6.47 cor.
13. Pentru noua acțiune de la <i>Sentinela</i>	– 2.38 cor.
14. Diverse	– 66.32 cor.
15. Bani rămași în casă	<u>– 42.76 cor.</u>

Total: 1880.10 cor.

Cei care au contribuit cu bani la fondul *Societății Petru Maior* în anul 1904–1905 au fost: Alexandru Mocsonyi de Foen – 25 cor.; *Albina* – 200 cor.; *Bihoreana* – 20 cor.; *Crișana* – 50 cor.; *Lipovana* – 20 cor.; *Lugoșana* – 40 cor.; *Steaua* – 10 cor.; Stipendiștii *Fundației Gojdu* – 1224 cor.; *Timișana* – 30 cor.; *Vlădeasa* – 20 cor.²⁷.

La sfârșitul anului 1905–1906, averea societății a fost de 14.746 cor., deci față de 14.620.99 cor. ai anului 1904–1905, un spor de 115.38 cor., acesta este un spor aparent, cel real fiind de 985.98 cor.,

²⁷ Vezi Nota nr. 29.

acest excedent bugetar se explică prin faptul că: 1) Lozurile Tisza au fost evaluate numai cu 400 cor., care reprezintă valoarea nominală, față de 640 cor., ale anului 1904–1905; 2) Acțiunile *Ceres* neavând nicio valoare s-au șters din activele societății, păstrându-se acțiunile pentru orice eventualitate; 3) La starea fondului disponibil au fost luate numai sumele existente, nu și cele fictive, nu au fost luate în calcul cele 5000 cor., ce ar rezulta din *Almanahul Societății* cum s-a luat în anul 1904–1905, deoarece acelea nu se pot vinde cu prețul indicat; 4) 100 cor., ce trecuseră la fondul permanent în 1904–1905 ca taxă de membru fondator de la Alexandru Mocsonyi jun., au fost trecute la anul 1905–1906, cum este specificat și în protocoalele de casă. Rezumând starea adevărată a averii Societății pe anul 1904–1905, e cu $240+20+500+100=860$ cor., mai mică decât cum e prezentată în bilanțul de mai sus. Starea averii Societății e deci pentru anul 1904–1905 de $14620.99 \text{ cor.} - 860 \text{ cor.} = 13.760.99$ ceea ce față de 14.746 cor., constituie un spor de 985.38 cor.²⁸

În acest climat al formării universitare a studenților români de la Budapesta, sunt de amintit bursele oferite și beneficiarii acestor stipendii. În anul școlar 1900–1901, Pop Filon – student în clasa a VI-a de gimnaziu în Mureș-Oșorhei a primit o bursă în valoare de 120 cor.²⁹. În anul școlar 1905–1906, Laurean Maior student în clasa a III-a de gimnaziu în Blaj s-a bucurat de un sprijin financiar de 120 cor.³⁰. În anul școlar 1910–1911, Laurean Maior student în clasa a VIII-a de gimnaziu în Blaj a primit aceeași sumă de 120 cor.³¹. Putem observa că în sistemul de oferire a bursei, Laurean Maior a fost favorizat, primind acest tip de bursă de două ori, în anul școlar 1905–1906, respectiv în 1910–1911. Exemplul acestui stipendist este relevant pentru descrierea unui posibil model și mecanism de promovare socială, totul fiind posibil datorită muncii intelectuale și a rezultatelor bune la învățatură a studenților români de la Budapesta, dar și a unor conjuncturi socio-profesionale care favorizau mai mult sau mai puțin pe unii sau alții dintre deținătorii acestor burse.

În anul 1912, *Societatea Petru Maior* serbează 50 de ani de existență, astfel pentru organizarea jubileului se implică atât studenții români din Budapesta, înalții demnitari, reprezentanții vieții publice, cât și femeile reprezentative, iar această aniversare este celebrată sub auspiciile celor mai importanți oameni politici și de cultură români. Tinerii români din toate orașele Transilvaniei au venit la Budapesta pentru a se implica în organizarea serbărilor și a balului jubiliar³².

Serbările jubiliare se vor ține în 20 (sâmbătă), 21 și 22 aprilie, la două săptămâni după Paști.

Programul aniversării jubiliare este următorul:

Prima zi, în 20, sâmbătă: seară de cunoștință.

A doua zi, în 21, duminică: programul este următorul:

– la orele 9 d. *Serviciu divin*, chemarea Duhului sfânt, celebrat de P.S. arhieriei Ioan I. Popp și dr. Miron E. Cristea.

– la orele 11:30 a. m., ședință festivă.

– la orele 2 d. a banchet festiv, seara concert cu concursul artistei Lucia Cosma, d-șoarei Ana Voilean și al artiștilor tineri Iuliu Crișan, Ionel Rădulescu și Ștefan Mărcuș.

A treia zi, în 22, luni:

– la orele 11, ședința foștilor membri organizată sub prezidiul primului președinte al *Societății Petru Maior*, Partenie Cosma.

– seara, bal costumat (port național).

Pentru reușita evenimentului de la Budapesta s-au organizat comitete de primire, iar cine dorea

²⁸ *Societatea Petra Maior – Raport special al Tribunei*, în *Tribuna Poporului*, X, 1906, nr. 235, 19 decembrie/1 ianuarie, p. 4.

²⁹ Cf., Șematismului arhidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900, p. 692.

³⁰ Idem, 1906, p. 328.

³¹ Idem, 1911, p. 267.

³² Vezi Nota nr. 34.

mai multe detalii despre aceste serbări jubiliare se putea informa la adresa *Societății Petru Maior*, de pe strada Mátyás Nr. 11³³.

În timpul Primului Război Mondial, *Societatea Petra Maior* va avea o orientare predilectă către organizarea de baluri, reuniuni culturale, serate muzicale și dansante. Dintr-un articol de presă aflăm că o astfel de serată muzicală este organizată la 1 martie 1914, în sala de la Hotel Royal (VII, Erasebét Körut 45). Această serată muzicală este realizată cu sprijinul următoarelor personalități, mecenai și oameni de cultură: Andrei Bârseanu, Ștefan Abrudan, Vasile Damian, Octavian Goga, Colonelul Silviu de Herbay, Dr. Iuliu Maniu, Dr. Isidor Marcu, Ioan Meze, Ioan Micu Moldovan, Teodor Mihali, Dr. Ioan Mișu, Antón Mocsony de Foen, Dr. Valer Moldovan, Gheorghe Pop de Băsești, Dr. Ștef. C. Pop, Emanuil Ungureanu, Dr. Alexandru Vaida-Voevod și Dr. Aurel Vlad. Organizarea seratei avea ca scop strângerea de fonduri pentru Societate și pentru încurajarea și sprijinul activităților sportive din Transilvania. Este stabilit de către comitetul de organizare și un preț la intrare, acesta variind în funcție de numărul persoanelor. Pentru o persoană prețul era de 3 coroane, iar pentru o familie prețul se ridica la suma de 8 coroane. Ora stabilită pentru începerea seratei dansante era ora 20: 00, urmând ca participanții să comunice organizatorilor data sosirii, ora și gara, pentru a putea fi reperați de un comitet de primire. Adresa *Societății Petru Maior* în anul 1914 era: VIII Báross-utca 86, parter 4 (Pal. Mocioni)³⁴.

Iată care este programul acestei serate: 1) Bizet – *Marșul din Opera Carmen*, orchestră; 2) Mureșianu – *Doina voinicească*, cor bărbătesc cu solist tenor Cornel Olaru, student med., bariton Isaia Popa, student med., bass Gheorghe Comșa, absolvent de teologie și student în drept; 3) a) Mascagn – *Intermezzo Simfonico* și b) Strauss – *Voci di Primavera*, vals clasic, orchestră; 4) D- șoara Delia Plopu – a) *Arrieta di Palastello di Tarantoc*, b) Aria păpușei din *Hoffmanns Erzählungen*, c) Doine populare, acompaniament la pian, de Eugen Hossu, student med.; 5) A. Popovici – *Dorul ardeleanului*, cor bărbătesc cu solist tenor Grigore Erdei, student med., bariton Isaia Popa, student med.; 6) Cornel Olariu – a) Verdi: Din *Rigoletto*, *Ballata* și *La Donna e Mobile*, b) Cântece – *Câte păsărele-n codru* și *Tu nu vrei...* Acompaniament la pian, de Gh. Erdélyi, student la conservator; 7) Mureșianu – *Poutpouriu românesc*, orchestră. Conducătorul corului era Vasile Petrașcu, student comerț. și conducătorul orchestrei Emil Chețianu, student în drept. După concert dans³⁵.

Societatea Academică Petru Maior a studenților români din Budapesta a desfășurat o activitate intensă și în timpul Primului Război Mondial. Este de menționat în acest sens adunarea generală a acestei societăți ținută pentru anul universitar 1917/1918, în data de 14 octombrie 1917. Această adunare generală a *Societății Petru Maior* era constituită astfel:

Comitetul Societății: Președinte: Constantin Murariu – stud. la medicină; Vicepreședinte: Silviu Țeposu – stud. la filosofie; Casier: Caius O. Turic – stud. la filosofie; Controlor: Vasile Popp – stud. la filosofie; Bibliotecar: Dimitrie Antal – stud. la filosofie; Vicebibliotecar: Ioan Ghentgel – stud. la filosofie; Notari: Atanasie Popa – stud. la filosofie și Valeriu I. Barbosa – stud. la filosofie; Econom: Aurel Contrea – stud. la pedagogie superioară.

Comisia literară era formată din: Ovidiu Hulea – cand. de profesor; Petru Feneșan – stud. la filosofie; Horia Teculescu – stud. la filosofie; Vasile Lăzărescu – stud. la filosofie; Ioan Chinezu – stud. la filosofie.

Comisia de supraveghere era formată din: Teodor Nagy – stud. la ped. superioară; George Ardelean- stud. la medicină; Silvia Tămășdan – stud. la medicină³⁶.

Pe parcursul întregii sale existențe, *Societatea Petru Maior* a reușit să realizeze o comuniune și interferență culturală și socio-profesională între intelectualitatea românească, fiind în același timp un

³³ *Serbările societății jubiliante Petru Maior*, în *Românul*, II, 1912, nr. 51, 3/16 martie, p. 4.

³⁴ *Gazeta de Transilvania*, LXXVI, 1914, nr. 28, 6/19 februarie, p. 3. Vezi: Nota nr. 34 a studiului.

³⁵ Art. *Societatea de lectură Petru Maior*, în *Gazeta de Transilvania*, LXXVI, 1914, nr. 28, 6/19 februarie, p. 3.

³⁶ *Gazeta de Transilvania*, LXXIX, 1917, nr. 43, 14/27 noiembrie, p. 4.

promotor al idealurilor naționale relevate la nivelul societății ardelenne. În timpul cât a activat, *Societatea Petru Maior* a adus contribuții importante în plan artistic, social și cultural, având un rol esențial în formarea studențimii românești și a intelectualității ardelenne. *Societatea Petru Maior* a format o întreagă pleiadă de scriitori, poeți, istorici, oameni de cultură etc. Prin augmentarea aspectelor relevante din istoria *Societății Petru Maior*, se observă latura umanistă promovată de această societate culturală și diseminarea valorilor literare și culturale unei întregi generații de intelectuali. În acest context sunt relevante câteva nume care s-au format sub egida societății culturale de la Budapesta: Alexandru Roman, Iosif Vulcan, Enea Hodoș, Ioan Slavici, Cornel Diaconovich, Amos Frâncu, Iosif Blaga, Valeriu Braniște, Virgil Onițiu, Elie Dăianu, Victor Onișor, Iuliu Maniu, George Murnu, Traian Vuia, Vasile Goldiș, Ilarie Chendi, Nicolae Drăgan, Victor Vlad Delamarina, Petre Poruțiu, Vasile Stoica, Ion. I. Lapedatu, Ioan Lupaș, Ilie Minea, Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Alexandru Ciura, Ion Agârbiceanu etc³⁷, toți acești intelectuali aducând importante contribuții în diferite sfere socio-profesionale din societatea ardeleană a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

CONCLUZII

Cunoașterea istoriei *Societății Petru Maior* este relevantă atât pentru înțelegerea mișcării naționale din Transilvania și Ungaria, și a pasivismului politic, cât și pentru începutul asociaționismului din Ardeal. Înființarea ei la Budapesta, loc de afirmare politico-națională a românilor ardeleni, a simbolizat în același timp un loc de reprezentativitate culturală și instituțională a românilor din Transilvania. *Societatea Petru Maior* a constituit un reper pentru asociaționismul ardelean, fiind prima asociație de acest fel, totodată fiind un model pentru apariția altor societăți culturale. O întreagă serie de intelectuali și oameni de cultură s-au format în climatul cultural-literar al *Societății Petru Maior*, purtând de-a lungul întregii lor vieți pecetea acestei asociații culturale. Reiterând câteva nume importante din rândurile elitei românești, ca: Alexandru Roman, Iosif Vulcan, Enea Hodoș, Ioan Slavici, Cornel Diaconovich, Amos Frâncu, Iosif Blaga, Valeriu Braniște, putem concluziona că *Societatea Petru Maior* a avut un rol semnificativ pentru formarea intelectualității românești din Transilvania, fiind totodată un exemplu demn de urmat pentru coagularea spiritului și necesității asociaționismului cultural transilvănean.

În actualul studiu dedicat *Societății Petru Maior*, am încercat să evidențiem aspectele importante din evoluția acestei societăți studențești. Putem afirma că momentele de ascensiune culturală și intelectuală au alternat cu anumite episoade de declin și disensiuni interne. Prin activitatea sa întreprinsă în plan cultural, literar-artistic și științific *Societatea Petru Maior* a avut un rol edificator pentru formarea intelectualității ardelenne, prin această societate studențească întreținându-se un strâns contact între intelectualitatea românească de la Budapesta și cea din Transilvania. Elementul de noutate al acestei cercetări a constat în valorificarea articolelor de presă identificate în ziarele *Albina*, *Tribuna Poporului*, *Românul* și *Gazeta de Transilvania*, actualele relatări din presa timpului făcând referire la ședințele, constituirea *Societății studenților români* de la Budapesta, bilanțul averii *Societății Petru Maior* pe anii 1904–1905, respectiv 1905–1906 și la adunarea generală a *Societății Petru Maior* din anul 1917. În acest climat universitar trasat de activitatea *Societății Petru Maior*, am reperat anumiți studenți și bursieri care au beneficiat de sprijinul financiar al acestei societăți, concretizat prin burse și ajutoare sub diferite forme pentru continuarea studiilor și a desăvârșirii lor intelectuale. Totodată am reușit să reconstituim modul de organizare al unei serate muzicale din anul 1914, din descrierile de presă reieșind implicarea ferventă a intelectualității ardelenne în astfel de acțiuni culturale, strângerea de fonduri pentru societate și alte manifestări culturale și sociale, programul unei serate dansante, toate acestea metamorfozându-se în reușita evenimentului organizat de *Societatea Petru Maior*.

³⁷ Cornel Sigmirean, *op.cit.*, p. 279; Vezi: <http://www.dacoromania-alba.ro/nr08/-societatea.htm> la 11.06. 2015, ora 11:53.

Ineditul cercetării relevă importanța studierii unui astfel de subiect care tratează istoria asociaționismului românesc din Transilvania și Ungaria, concludente și extrem de justificative fiind argumentele de natură bibliografică și documentară diseminate în cuprinsul studiului. Aspectele novatoare care aduc un plus de cunoaștere istorică și istoriografică la abordarea acestei problematici se referă la: reconstituirea diacronică a parcursului intelectual al unor studenți și bursieri români ai *Societății Petru Maior* și disertațiile susținute în cadrul întâlnirilor culturale ale Societății studenților români de la Budapesta, reevaluarea și totodată prezentarea serbărilor jubiliare organizate cu prilejul împlinirii a 50 de ani de existență a *Societății Petru Maior*, cât și a unei serate culturale organizate de studenții români cu concursul intelectualității și mecenajilor români din Ardeal care se aflau la Budapesta, ne demonstrează implicarea oamenilor de cultură și a liderilor politici din Transilvania în susținerea culturii și a educației tinerelor talente interesate de continuarea studiilor și a formării lor universitare. În același timp, ineditul expozeului nostru a înglobat și realizarea unui bilanț al averii *Societății Petru Maior* pe anii 1904–1905 și 1905–1906, sumele de bani intrate și ieșite din casieria Societății fiind justificate într-o manieră extrem de minuțioasă și reprezentativă, în spiritul birocrăției Monarhiei Habsburgice.

În temeiul celor relevate în cercetarea de față, considerăm că am adus un plus de cunoaștere istorică la cele cunoscute până în prezent pe acest subiect al asociaționismului cultural de tip național din Monarhia Habsburgică, sperând că actualul demers istoric va fi util și altor colegi și istorici cu teme asemănătoare de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

Surse editate

- Glodariu Eugenia 1998 – Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia habsburgică 1860–1918*, Cluj-Napoca, Editura Bibliotheca Musei Napocensis XVII, 1998.
- Berény Maria 1990 – Maria Berény, *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785–1918)*, Budapesta, Editura Cărțile „Dunărea”, Tankönyvkiadó, 1990.
- Berény Maria 2000 – Maria Berény, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, Editura [s.n.], 2000.
- Curticăpeanu Vasile 1968 – Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968.
- Ilieșiu Petru 1877 – Petru Ilieșiu, *Raport general istoric despre activitatea Societății Petru Maior a junimei române din Budapesta, 12 iunie 1876*, Budapesta, 1877.
- Morariu Iuliu-Marius 2014 – Iuliu-Marius Morariu, *Restitutio Grigore Pletosu*, Cluj-Napoca Editura Eikon, 2014.
- Netea Vasile 1974 – Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848–1881)*, București, Editura Științifică, 1974.
- Păcățian Teodor V. 2012 – Teodor V. Păcățian, *Un mecenat român: Dr. Iosif Gall*, Editor: Ovidiu Emil Iudean, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2012.
- Sigmirean Cornel 2000 – Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Slavici Ioan 1994 – Ioan Slavici, *Amintiri. Lumea prin care am trecut*, București, Editura Minerva, 1994.

Studii și articole

- Berényi Maria 2007 – Maria Berényi, *Societatea Petru Maior din Budapesta (1862–1918)*, în *Intelectualii și societatea modernă. Reper central europene*, Coord. Cornel Sigmirean, Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2007, pp. 370–400.
- Braniște Valeriu 1911 – Valeriu Braniște, *Actul de botez al primei societăți românești din Ungaria*, în *Anuarul Societății pentru fond de teatru românesc 1910–1911*, Brașov, 1911, pp. 24–29
- Glodariu Eugenia 1976 – Eugenia Glodariu, *Înființarea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de Societatea Petru Maior a studenților români din Budapesta*, în *Acta MH, XIII*, 1976, pp. 222–505.
- Onișor Victor 1901 – Victor Onișor, *10 ani din viața Societății Petru Maior*, în *Almanahul Societății de lectură Petru Maior*, Budapesta, 1901, pp. 9–22.

Stoica Dionisie 1901 – Dionisie Stoica, *Viața Societății Petru Maior din anul 1871 până în zilele noastre*, în *Almanahul Societății de lectură Petru Maior*, Budapesta, 1901, pp. 22–52.

Anuare universitare

Anuarul Băncilor Române, Sibiu, II, 1901.

Șematisme

Șematismul arhidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1900, Blaj, Editura Tipografia Seminarului Arhidieceșan, 1900.

Idem, 1906.

Idem, 1911.

Presă

Albina, XI, 1876.

Idem, XI, 1876.

Idem, XI, 1876.

Idem, II, 1867.

Gazeta de Transilvania, LXXVI, 1914; LXXIX, 1917.

Tribuna Poporului, X, 1906.

Românul, II, 1912.

Surse online

<http://www.dacoromania-alba-.ro-/nr06-/societatea.htm> la 11. 06. 2015.

<http://www.bcuculuj.ro/bibliorev-/arhiva-/nr20/carte7.html> la 11. 08. 2015.